Юридичні науки

УДК 349.42

Кулічковський Станіслав Валерійович
студент
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анісімова Лілія Володимирівна
студентка
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ТА ПОШИРЕННЯ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ІЗ ВМІСТОМ ГМО

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню особливостей юридичної відповідальності за правопорушення у сфері виробництва та поширення харчових продуктів із вмістом ГМО, виявленню прогалин правового регулювання у даній сфері та визначенню кола норм, які необхідно прийняти для вдосконалення вітчизняного законодавства в сфері поводження з ГМО. Авторами запропоновано внесення змін до чинного законодавства для покращення регулювання даних суспільних відносин з метою попередження неконтрольованого поширення харчових продуктів із вмістом ГМО.*

Ключові слова: *генетично модифіковані організми, юридична відповідальність, харчові продукти, сільськогосподарська продукція.*

Постановка проблеми. За прогнозами Відділу ООН з питань народонаселення «Перспективи світового народонаселення, 2008» населення Землі з нинішніх 7 млрд. може зрости до 9-11,2 млрд. людей до 2050 року. Для того, щоб забезпечити таку кількість людей харчовими

продуктами необхідно збільшити виробництво продовольства приблизно на 70%. Однак, кількість сільськогосподарських площ є обмеженою, що в майбутньому може створити проблему забезпечення харчовими продуктами всього людства. Частково її вирішити можливо за допомогою такого напрямку в науці як генна інженерія. Основним результатом генної інженерії є створення генетично модифікованого організму (далі – ГМО). Термін "генетично модифікований організм" законодавчо визначений Директивою ЄС 2001/18/ЕС від 16 грудня 2002 р. Згідно з ч. 2 ст. 2 цієї Директиви генетично модифікованим організмом (ГМО - англ. Genetically modified organisms, GMOs) є будь-який організм, крім людини, в якому генетичний матеріал був змінений таким чином, який неможливий у природних умовах в процесі спаровування і/або природної рекомбінації [1].

Внаслідок швидкого розвитку генної інженерії та розширення сфер застосування продуктів, що містять ГМО, виникає така проблема - правове регулювання даної сфери не відповідає процесам виробництва, імпорту, випробування, транспортування та використання такої продукції. Найбільшою мірою це стосується питань відповідальності у сфері генетичної інженерії [2]. Актуальність та важливість цих питань, відсутність впорядкованої системи нормативно-правових актів та механізмів контролю у цій сфері зумовили вибір теми статті.

В українській науковій літературі науковцями розглядались окремі аспекти регулювання біотехнологічної діяльності. Так, О.І.Менів розкрив проблему правового забезпечення ГМО у аграрному секторі, здійснивши комплексний аналіз українського та європейського законодавства, в свою чергу О.Немировська здійснила дослідження проблем юридичної відповідальності у сфері поводження з генетично модифікованими організмами.

Виклад основного матеріалу досліджень. В Україні роботи у сфері генетичної інженерії рослин розпочалися ще у 80-х роках XX ст. З 90-х років

цього ж століття держава використовувалась США та Канадою як «дослідницька лабораторія». У цей період дані країни отримали тимчасовий дозвіл на посів на українських землях таких експериментальних ГМ-сільгоспкультур, як картопля, кукурудза, ріпак та соя. З Канади було завезено 367 тон ГМ-картоплі та посаджено її на 9 полях, основна проблема полягала в тому, що дані сорти хоч і пройшли випробування, але так і не були зареєстровані [3, с. 313].

Необхідно зазначити, що за оцінками фахівців у різних регіонах України вирощується до 80% генетично модифікованої сої. Також існують насадження трансгенної кукурудзи – 20% від загального обсягу, соняшнику – 10%, картоплі, ячменю, ріпку, бавовни і деяких інших культур. Генетично модифіковані сільгоспкультури вже займають понад 1 млн. га (3%) усіх сільгоспугідь країни [4, с. 18-19].

Конституція України гарантує кожному право на безпечне життя, здоров'я та відшкодування шкоди, заподіяної порушенням цього права. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про якість харчових продуктів, а також право на її поширення. Така інформація не може бути засекречена. (стаття 50 КУ) [5]. Дана норма є конституційно-правовою гарантією забезпечення особистої безпеки громадян при вживанні харчових продуктів, а також визначає шлях держави у сфері поводження з ГМО. Вищезазначена норма доповнюється статтею 15 Закону України «Про захист прав споживачів», яка зазначає, що споживач має право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого вибору. Також інформація про продукцію обов'язково повинна містити відомості щодо наявності у складі генетично модифікованих організмів [6].

З метою забезпечення дотримання вищезазначених норм та гарантування прав споживачів статтею 18 Закону України "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та

використанні генетично модифікованих організмів" № 1103-V від 31.05.2007 року передбачається відповідальність за порушення законодавства в галузі поводження з ГМО. Відповідно до даної норми, особи, які винні у приховуванні або перекрученні інформації, що могло спричинити або спричинило загрозу життю та здоров'ю людини чи навколишньому природному середовищу; недотриманні або порушенні вимог стандартів, регламентів, санітарних норм і правил використання, транспортування, зберігання, реалізації ГМО; використанні незареєстрованих ГМО або продукції, отриманої з їх використанням (за винятком науково-дослідних цілей); порушенні правил утилізації та знищення ГМО; невиконанні законних вимог посадових осіб, які здійснюють державний нагляд і контроль несуть цивільну, адміністративну, дисциплінарну або кримінальну відповідальність [7].

Водночас у правовому регулюванні відповідальності у сфері поводження з ГМО значно більша роль відводиться не нормам загального закону, а законам спеціальним. Так, особливості застосування цивільної відповідальності у сфері поводження з ГМО, питання безпечності та якості продукції регулюються Цивільним Кодексом України та Законом України «Про захист прав споживачів». Однією з обов'язкових умов введення генетично-модифікованої продукції в обіг є її маркування. Наразі питання щодо маркування генетично модифікованої продукції регулюється Постановою КМУ від 13.05.2009 р. № 468 «Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг». Даний НПА чітко зазначає - продукти харчування, які містять понад 0,9 % ГМО повинні мати спеціальні позначки, що дають споживачу чітко зрозуміти, що цей продукт містить генетично-модифіковані організми та до харчових продуктів при маркуванні додається назва "генетично-модифікований" [8]. Закон України «Про захист прав споживачів» у статті 19 встановлює

заборону нечесної підприємницької діяльності, якою вважається будь-яка підприємницька діяльність, що вводить споживача в оману, коли під час пропонування послуги споживачу не надається або надається у нечіткий, незрозумілий або двозначний спосіб інформація, необхідна для здійснення свідомого вибору. Частиною 6 цієї ж статті встановлено, що правочини, здійснені з використанням нечесної підприємницької практики є недійсними [9].

Необхідно наголосити на тому, що науковці зазначають про потенційну загрозу тривалого вживання трансгенних продуктів, з огляду на негативний вплив на здоров'я людини, що може призвести до зростання онкологічних захворювань, резистентності організму до антибіотиків, важких алергічних реакцій, порушення роботи нервової системи, зору і т. д. [4, с. 19]. Так, Цивільний Кодекс у Главі 82 передбачає відшкодування моральної та матеріальної шкоди за завдання шкоди здоров'ю [10].

Проаналізувавши положення цивільного законодавства, бачимо, що норми, які встановлюють відповідальність за порушення законодавства у сфері поводження з ГМО є опосередкованими, що створює на практиці проблему доведення причинно-наслідкового зв'язку між фактом правопорушення та наслідком завданої шкоди.

На сучасному етапі Кодекс України про адміністративні правопорушення також не містить статей, які б прямо передбачали відповідальність за порушення законодавства у сфері ГМО. Але, КУпАП містить ряд статей, які опосередковано зазначають відповідальність за: порушення санітарних норм (стаття 42), порушення законодавства про захист рослин (стаття 83^{-1}), невиконання правил і норм у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій (стаття 90^{-1}), відмову від надання чи несвоєчасного надання екологічної інформації (стаття 91^{-4}) [11].

Вищезазначені статті здебільшого стосуються сфери харчування, а для того, щоб притягнути винних осіб, за порушення правил поводження з ГМО необхідна наявність спеціальних правових норм, які б чітко встановлювали склад адміністративного правопорушення. Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2009 року № 114 затверджено "Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, косметичних та лікарських засобів, які містять такі організми або отримані з їх використанням", на підставі даного нормативно-правового акту створено Державні реєстри ГМО та продукції, виробленої з їх застосуванням [12]. Однак, на практиці, суб'єкти господарювання не здійснюють реєстрацію харчових продуктів, які містять ГМО, при цьому використовуючи їх при здійсненні господарської діяльності. Наголошуємо на тому, що необхідно доповнити КУпАП нормами, які встановлювали б відповідальність за поширення продуктів харчування із вмістом ГМО без попередньої реєстрації в порядку, передбаченому законодавством.

Продукти харчування із вмістом ГМО становлять потенційну загрозу для здоров'я споживачів, тому технічний процес їх виробництва також потребує особливої уваги. Тому працівники, які безпосередньо беруть участь у виробництві таких харчових продуктів в разі порушення процесу виробництва повинні нести дисциплінарну відповідальність. Така відповідальність може бути передбачена шляхом чіткої деталізації можливих проступків працівників у посадових інструкціях чи правилах внутрішнього трудового розпорядку. Важливим є те, що велику частину виробництва сільськогосподарської продукції здійснюють фермерські господарства (далі – ФГ). Але, відносини між членами ФГ регулюються не трудовим правом, а аграрним, що унеможливлює покладення на них додаткових обов'язків згідно правил внутрішнього трудового розпорядку. Відповідно до пункту «е» частини 1 статті 15 Закону України «Про

фермерське господарство» одним із обов'язків ФГ та його членів є дотримання санітарних, екологічних та інших вимог щодо якості продукції [13]. Так як дана норма є загальною, з метою дотримання вищезазначених вимог щодо якості продукції, пропонуємо доповнити частину 4 статті 1 даного Закону положеннями щодо обов'язкової наявності в статуті відповідальності за порушення законодавства у сфері поводження з ГМО при виробництві харчової продукції членами ФГ.

Відповідно до статті 18 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» передбачено ще один вид відповідальності за порушення законодавства у сфері діяльності з ГМО – кримінальна відповідальність [4]. Згідно частини 1 статті 2 Кримінального кодексу України (далі – Кримінальний кодекс), підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом[14]. Тобто, особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності в разі вчинення діяння, яке не передбачено Особливою частиною Кримінального кодексу. Нормами, які присвячені питанню щодо відповідальності за порушення законодавства в досліджуваній сфері є: умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції (стаття 227), забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля (стаття 239) [14]. Дослідивши норми Кримінального кодексу, бачимо, що суб'єктом вищезазначених злочинів може виступати лише фізична особа. Стаття 96^3 зазначає, що підставами для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру є вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи вичерпного переліку злочинів, серед яких відсутні злочини, передбачені

статті 227 та 239 [14]. Тобто, якщо виробництвом харчових продуктів із використанням ГМО буде займатися юридична особа (суб'єкт господарювання), то вона не може виступати суб'єктом кримінальної відповідальності за вищезазначеними статтями. Оскільки, безпека харчування є конституційно-правовою гарантією, то вважаємо за необхідне статтю 96^3 доповнити статтями 227 та 239 для дотримання суб'єктами господарювання законодавства в сфері поводження з ГМО.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Здійснивши аналіз нормативно-правової бази у сфері поводження з генетично модифікованими організмами, ми дійшли висновку, що вона більшою мірою містить загальні положення, без конкретної деталізації видів правопорушень у даній сфері та видів стягнень за них. Досліджене законодавство регулює відносини, пов'язані із використанням ГМО та продукції з їх вмістом опосередковано, що створює реальні загрози щодо неконтрольованого поширення генетично модифікованих продуктів. Для попередження останнього пропонуємо внесення таких змін до законодавства:

- ввести відповідальність за здійснення нечесної підприємницької практики, за порушення вимог маркування харчової продукції, яка містить генетично модифіковані організми;
- передбачити дисциплінарну відповідальність працівників за порушення процесів при виробництві продуктів харчування з вмістом ГМО;
- доповнити Закон України «Про фермерське господарство» положеннями щодо відповідальності голови за порушення законодавства у сфері поводження з ГМО при виробництві харчової продукції членами ФГ;
- доповнити чинного адміністративного та кримінального законодавства спеціальними нормами, які б чітко встановлювали відповідальність за порушення законодавства в сфері ГМО.

Література

1. Директива 2001/18/ЄС про навмисний випуск ГМО в довкілля; постанова ЄС № 1829/2993 про генетично модифіковані харчові продукти і корми; постанова ЄС № 1830/2003 щодо можливості виявлення слідів і маркування ГМО та можливості виявлення харчових продуктів і кормів, що виготовляються із застосуванням ГМО. URL: http://ec. europa.eu/dgs/jrc/index.cf та http://ihcp.jrc.ec.europa.eu
2. Відповідальність за порушення законодавства як складова правового механізму державного управління у сфері поводження з генетично модифікованими організмами / Немировська Ольга. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/znpnadu_2012_1_20.pdf
3. Балюк Г. І. Нові об'єкти екологічного права: проблеми правового регулювання / Г. І. Балюк // Актуальні питання реформування правової системи України: зб. ст. за матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 30-31 трав. 2008 р.) / уклад. Т. Д. Климчук. – Луцьк: Волин. обл. друк., 2008. – С. 312-316.
4. Менів О.І. Правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС / О.І.Менів // дисертація. 2015. С. 223. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Meniv/d_Meniv.pdf
5. Конституція України // Конституція України від 28.06.1996 р. № 2680-VIII (станом на 20.10.2019 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
6. Про захист прав споживачів // Закон України від 12.05.1991 р. № 2704-VIII (станом на 20.11.2019 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12
7. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів

Закон України від 31 травня 2007 р. № 1103-V. (станом на 20.10.2019 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16

8. Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг // Постановою КМУ від 13.05.2009 р. № 468. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468-2009-%D0%BF
9. Про захист прав споживачів // Закон України від 12.05.1991 р. № 2704-VIII (станом на 20.11.2019 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12
10. Цивільний кодекс від 16 січня 2003 року із наст. Змінами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
11. Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. із наст. Змінами. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=80731-10
12. Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, косметичних та лікарських засобів, які містять такі організми або отримані з їх використанням // Постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2009 року № 114 затверджено". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-2009-%D0%BF
13. Про фермерське господарство // Закон України від 19.06.2003 року № 973-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15
14. Кримінальний кодекс від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10